

La percepció de la ciutat de Cornellà de Llobregat des del barri Centre

Enric BERTRAN i GONZÀLEZ
Alfred PAREDES i POY
Ernesto SÁNCHEZ GARCÍA

0. Introducció

Aquest article és el resultat d'una recerca didàctica feta el curs acadèmic 1992-93¹ amb l'alumnat de 8è d'EGB del CP Pius XII² del barri Centre de Cornellà de Llobregat, que s'emmarca en una línia de treball encetada dos anys abans amb un treball similar (BERTRAN, E., PAREDES, A. i SÁNCHEZ, E., 1994a), realitzat al CP Ramon Muntaner del barri de Bellvitge de l'Hospitalet de Llobregat. La present experiència es proposa d'avaluar el grau de coneixement que l'alumnat posseïa del seu barri i de la seva ciutat, i esbrinar el seu grau d'integració en ambdós àmbits urbans.

Per això, s'escollí una metodologia basada en les tècniques de la Geografia de la Percepció, que menà a l'elaboració d'un qüestionari per conèixer el grau de legibilitat que l'alumnat posseïa de la seva ciutat. Aquest qüestionari serví com a eina d'anàlisi i quantificació dels conceptes que el geògraf Kevin Lynch formulà per a la interpretació de la percepció del medi urbà per part dels ciutadans, i per a la construcció de la representació mental col·lectiva que es reproduïx al final del present article.

1. El context urbà i escolar

El municipi de Cornellà de Llobregat està situat a l'esquerra del riu Llobregat, al SW de la ciutat de Barcelona, formant part de la seva conurbació. El 1950, era un poble agrícola de 10.596 hab., que abastava les demandes dels mercats barcelonins. En aquests anys, Cornellà de Llobregat constituïa un caseriu compacte, que aplegava els actuals barris Centre

i Riera, i posseïa una gran extensió de sòl agrícola, centrat per cases de pagès disseminades. Només el barri d'Almeda, creat els anys trenta, desconnectat del nucli urbà, tenia una clara vocació industrial. La part més elevada del terme era ocupada aleshores per algunes segones residències de la burgesia de Barcelona.

Durant els anys seixanta i els primers setanta, Cornellà de Llobregat registrà una notable implantació industrial i un creixement demogràfic excepcional (91.739 hab. el 1975), a causa de l'arribada massiva d'immigrants, cosa que afavorí un desenvolupament urbanístic desordenat. Conseqüència de tot plegat, fou la transformació de la població, que en pocs anys passà de ser eminentment agrícola a adquirir una funcionalitat mixta, industrial i residencial, mentre que l'agricultura anà esdevenint, com més va més, un fet residual. En aquests anys es bastiren dos polígons d'habitatges desconnectats del nucli urbà —la Ciutat Satèl·lit de Sant Ildefons i la Font Santa— i cresqueren barris com els de la Gavarrà i el Pedró, que acabaren per constituir un continu urbà amb altres poblacions limítrofes, com l'Hospitalet de Llobregat, Esplugues de Llobregat i Sant Joan Despí. Actualment (1991), la població del municipi s'ha reduït a 84.927 habitants, tant a causa de la minva de la taxa de natalitat en el darrer decenni com del canvi de signe de saldo migratori.

El CP Pius XII és una escola de doble línia, construïda a principis dels anys setanta al barri Centre de Cornellà de Llobregat, nucli originari de la ciutat, raó per la qual la seva població escolar, en bona mesura resident en aquest barri, està bastant arrelada a la ciutat, ja sigui pel seu origen autòcton, ja sigui per un temps considerable de residència a Cornellà en el cas de les famílies immigrades. Al barri Centre, hi ha un predomini clar de cases entremitgeres, antigues i modernes, d'alçaries moderades, amb presència d'algunes masies, testimoni d'unes activitats agrícoles ara en franc retrocés. Segons les dades del padró de 1991, la població del barri Centre és de 13.629 habitants, cosa que representa el 16,05% dels residents de Cornellà de Llobregat en el 38,75% del territori municipal. La densitat de població del barri (48,94 hab./ha) resta, així, clarament per sota de la mitjana municipal (118,18 hab./ha) i, no cal dir-ho, del barri amb més residents, la Ciutat Satèl·lit de Sant Ildefons (468,55 hab./ha).

Cornellà de Llobregat és una ciutat obrera, amb una presència aclaparadora d'immigrants (gairebé la meitat de la població censada ha nascut fora de Catalunya). No obstant això, val a dir que al barri Centre es concentra la població autòctona, cosa que es tradueix en una tipologia d'habitants una mica diferent que la de la resta de la ciutat: el 1981, hi havia un 8% de propietaris i quadres directius (indicador que no arribava al 5% com a mitjana municipal —a la ciutat de Barcelona era del 12%—, ni al 2,5% a Sant Ildefons) i un percentatge de població de més de 70 anys superior al de qualsevol altre barri (CASSASSAS, Ll. i CLUSA, J. 1981). La concentració dels serveis municipals confereix al barri Centre una certa centralitat, la qual cosa, juntament amb el fet de ser el nucli originari de la ciutat i a la individualització dels altres barris, fa que sigui anomenat *Cornellà* per la població escolar de Sant Ildefons (BERTRAN, E., PAREDES, A. i SÁNCHEZ, E. 1994b).

2. Els conceptes de Lynch i la metodologia emprada

En aquesta experiència, hom féu servir els cinc conceptes que Kevin Lynch establí com a elements d'anàlisi de la percepció de la ciutat: els barris, les senderes, les vores, les fites i els nusos. Els barris són àrees urbanes relativament grans, on l'observador pot

penetrar amb el pensament i adonar-se d'uns determinats trets comuns: topografia, trama urbana, tipologia dels habitatges, especialització funcional, origen o nivell sòcio-cultural dels residents, etc. **Les senderes** són els canals que el ciutadà utilitza per desplaçar-se d'un lloc a un altre: carrers, carreteres, línies de metro, vies fèrries, etc. **Les vores** són els límits visuals que l'observador percep com a fi d'unes determinades continuïtats temàtiques, com és ara un barri o una ciutat: obstacles orogràfics, buits urbans, canvis en l'ús del sòl o en la tipologia dels habitatges, vies de comunicació de difícil franqueig, etc. **Les fites** són punts de referència que orienten el ciutadà, tant en els seus desplaçaments com en forjar-se una imatge mental de la ciutat: estàtues, places, edificis singulars o de serveis públics, etc. **Els nusos** són punts estratègics de la ciutat, on el ciutadà pot realitzar opcions diverses en els seus desplaçaments: confluència o cruïlles de senderes, sobretot.

La metodologia emprada en l'experiència es basà, tal com s'ha dit, en l'elaboració d'un qüestionari sobre Cornellà de Llobregat, que plantejava un conjunt de preguntes adreçades a conèixer la capacitat de desplaçament i orientació de l'alumnat en la seva ciutat:

- a) *Apunta el nom de tots els barris de Cornellà de Llobregat que coneguis.*
- b) *Quins carrers fas servir per desplaçar-te dins del teu barri?*
- c) *Quins carrers fas servir per anar als altres barris de Cornellà de Llobregat?*
- d) *Quins són els límits del teu barri?*
- e) *Quins són els límits dels altres barris de Cornellà de Llobregat?*
- f) *Quins són els elements més destacats del teu barri?*
- g) *Quins són els elements més destacats de la teva ciutat?*
- h) *Imagina't que tens un amic que va amb moto i que no coneix Cornellà de Llobregat. De quines cruïlles de carrers de la teva ciutat li parlaries per a què s'orientés correctament?*

Aquest qüestionari permeté d'elaborar els següents quadres, que serveixen una estreta relació amb els conceptes de Lynch, ja esmentats, a partir d'una mostra de 50 alumnes i menystenint les respostes amb menys de 4 mencions.

a) barris de Cornellà de Llobregat	nombre de mencions	percentatges
Sant Ildefons	49	98%
Centre	42	84%
Fontsanta	37	74%
Gavarra	35	70%
Almeda	32	64%
Riera	26	52%
el Pedró	24	48%
Fatjó	7	14%
Respostes errònies*	8	16%

* Corresponen a l'esment com a barris de Cornellà de Llobregat de carrers del barri Centre (2 mencions), de les Planes (1 menció) —barri de Sant Joan Despí que forma un continu urbà amb el Pedró—, de poblacions properes del Baix Llobregat (4 mencions) i de l'Hospitalet de Llobregat (1 menció).

b) senderes del barri Centre de Cornellà de Llobregat	nombre de mencions	percentatges
c. Rubió i Ors	47	94%
c. Pius XII (o dels pins)	32	64%
rbla. d'Anselm Clavé	30	60%
crt. d'Esplugues	19	38%
c. Miquel Roncali (o les escaletes)	16	32%
c. Dr. Martí i Julià	10	20%
c. Marquès de Cornellà	9	18%
c. Murillo	9	18%
c. Manuel de Lasarte	8	16%
pg. dels Ferrocarrils Catalans	7	14%
c. Joan Maragall	7	14%
c. Jacint Verdaguer	6	12%
c. Ametller (o de la llet)	4	8%

c) senderes per anar a d'altres barris de Cornellà de Llobregat	nombre de mencions	percentatges
crt. d'Esplugues	23	46%
c. Rubió i Ors-ctra. de l'Hospitalet	16	32%
rbla. d'Anselm Clavé	8	16%
c. de la Miranda	4	8%
pg. dels Ferrocarrils Catalans	4	8%
ctra. de Sant Joan Despí	4	8%
no contesten	11	22%

d) vores del barri Centre de Cornellà de Llobregat	nombre de mencions	percentatges
ctra. d'Esplugues	20	40%
c. Rubió i Ors	10	20%
pg. dels Ferrocarrils Catalans	8	16%
pl. dels Quatre Camins	5	10%
rbla. d'Anselm Clavé	4	8%
no contesten	19	38%

e) vores dels altres barris de Cornellà de Llobregat	nombre de mencions	percentatges
Sant Joan Despí	9	18%
Sant Boi de Llobregat	8	16%
Esplugues de Llobregat	8	16%
l'Hospitalet de Llobregat	7	14%
ctra. d'Esplugues	5	10%
cementiri (el Pedró)	4	8%
pl. dels Quatre Camins	4	8%
no contesten	34	68%

f) fites del barri Centre de Cornellà de Llobregat	nombre de mencions	percentatges
església de Sta. Maria	29	58%
castell del Borni	19	38%
mercat municipal del barri Centre	13	26%
cine Titan (tancat)	11	22%
pl. dels Enamorats	9	18%
pavelló esportiu del barri Centre	8	16%
metro de Cornellà	7	14%
pl. Lluís Companys	7	14%
can Rissuenyo (masia)	6	12%
pl. de l'Església	6	12%
estació dels Ferrocarrils Catalans	4	8%
no contesten	3	6%

g) fites de Cornellà de Llobregat (barri)	nombre de mencions	percentatges
torre de la Miranda (Sant Ildefons)	32	64%
can Mercader (parc públic) (Almeda)	25	50%
església de Sta. Maria (Centre)	23	46%
pl. Catalunya (Gavarra)	23	46%
Ajuntament (Centre)	19	38%
cine Pisa (Sant Ildefons)	19	38%
castell del Borni (Centre)	18	36%
can Maragall (masia) (Centre)	9	18%
mercat municipal de Sant Ildefons	7	14%
can Rissuenyo (masia) (Centre)	6	12%
Music Palace (discoteca) (el Pedró)	6	12%
parc de les Aigües (Fontsanta)	5	10%
camp de futbol CE Cornellà (Gavarra)	4	8%
pl. Lluís Companys (Centre)	4	8%
no contesten	3	6%

h) nusos de Cornellà (barri)	nombre de mencions	percentatges
pl. de l'Església (Centre)	47	94 %
pl. dels Quatre Camins (Centre)	27	54 %
c. de Rubió i Ors cantonada		
rbla. Anselm Clavé (Centre)	11	22 %
pl. Catalunya (Gavarra)	8	16 %
pl. Lluís Companys (Centre)	6	12 %
no contesten	5	10 %

3. Anàlisi de les respostes al qüestionari i la imatge mental de l'alumnat

L'alumnat enquestat demostrà conèixer força els diversos barris de la ciutat, ja que només deixà d'esmentar-ne els de Solanes, Famades i Millars —que gairebé sempre no són reconeguts com a tals en els mapes i estadístiques fets per l'Ajuntament—, i sols cometé vuit errades en considerar barris alguns carrers de la ciutat o barris i poblacions limítrofes que formen, val a dir-ho, continus urbans amb Cornellà de Llobregat. Resulta curiós que el barri més citat no fos el de residència —el barri Centre (42 mencions)—, sinó el de Sant Ildefons (49 mencions). Això és degut, pel que fa al primer, a dificultats de denominació i al fet que, de vegades, un s'oblida d'anomenar el propi barri, perquè resulta obvi, i pel que fa al segon, a la seva gran personalitat, forjada a través de moltes marginacions i reivindicacions, a la concentració d'una gran i diversa problemàtica econòmica i social, a la ubicació de dos dels principals factors d'atracció ciutadana —quan es passà el qüestionari, l'únic cinema de la població i un mercat amb un abast comercial que depassa de bon tros el terme municipal— i a una fesomia urbana ben pròpia, de grans blocs d'habitatges que s'arrengleren en una mena de formació militar. El barri menys citat fou el de Fatjó (7 mencions), cosa lògica, atès el seu allunyament del barri Centre, la seva desconexió amb la trama urbana de la ciutat i la seva total vinculació amb Sant Joan Despí, amb el qual conforma un continu urbà. La resta dels barris de Cornellà de Llobregat foren citats entre el 50 i el 75 % de l'alumnat enquestat.

Pel que fa a les senderes, les més citades foren els dos principals eixos estructurants del barri de residència: el c. de Rubió i Ors (47 mencions) i la rbla. d'Anselm Clavé (30 mencions), a més del c. Pius XII, que és el de l'escola. En esmentar les senderes d'altres barris de la ciutat, hom cità uns pocs carrers, però eren els que estableixen la connexió amb el barri Centre: la crta. d'Esplugues (23 mencions), que mena al Pedró, i l'eix que formen el c. Rubió i Ors i la crta. de l'Hospitalet (16 mencions), que arriba a l'Almeda. La resta de carrers citats corresponien en una gran proporció al barri Centre, en detriment dels altres barris de la ciutat, cosa que correspon a una lògica de desplaçaments interns a peu i demostra una certa eventualitat d'aquesta mena de moviments fora del barri.

Quan l'alumnat hagué de delimitar els barris de la seva ciutat, aparegueren nombroses respostes en blanc (38 % en el cas del barri Centre i 68 % pel que fa als altres barris). Val a dir, però, que quan hi hagué respostes, aquestes s'ajustaven amb precisió als límits del barri de residència i feien referència a d'altres ciutats termeneres quan calia indicar els límits de la resta de barris de Cornellà de Llobregat. Aquest fet és atribuïble a un

bon coneixement del propi barri per una part de l'alumnat i a la dificultat de percebre les partions entre els altres barris, bé a causa de l'existència de continus urbans —amb Esplugues de Llobregat i Sant Joan Despí—, separats només per carrers estrets, bé en funció de l'existència de buits urbanístics o zones industrials —entre Cornellà i Sant Boi i l'Hospitalet, respectivament—, cosa, aquesta darrera, que comporta serioses dificultats de denominació d'una realitat que pot ser ben percebuda. En el cas del límit entre Cornellà i Sant Boi, pot resultar inversemblant que l'alumnat no esmentés el riu Llobregat; la raó no és altra, segurament, que la presència de sòl agrícola entre el riu i els barris penon-tins de Cornellà, que deu ser percebut com a límit, però que hom no sap com esmentar.

Pel que fa a les fites, destacaven com a més citades la Torre de la Miranda (32 mencions) i el Parc de Can Mercader (25 mencions), situades, totes dues, fora del barri Centre, la primera a Sant Ildefons i la segona a l'Almeda. En el primer cas, es tracta d'un dels escadus-sers monuments de la ciutat, que gaudeix, a més, d'un emplaçament privilegiat, cosa que li proporciona una magnífica panoràmica de les terres baixes de l'esquerra del delta del Llobregat. En el cas de Can Mercader, es tracta d'un parc públic que constitueix l'espai lúdic més gran de la ciutat. La resta de fites significatives —les que foren citades entre el 36 i el 50% de l'alumnat enquestat— pertanyen al barri Centre (l'església de Santa Maria, l'Ajun-tament i el castell del Borni), a la Gavarra (pl. de Catalunya) i a Sant Ildefons (cine Pisa); totes aquestes fites esdevenen claus en orientar els desplaçaments de la població escolar, ja sigui en els seus moviments dintre del barri, més intensos, com en les seves anades als altres barris, més esporàdiques i amb punts de destinació molt concrets.

En avaluar els nusos citats, un podia registrar l'esment dels principals indrets del barri Centre on és possible d'efectuar opcions en els desplaçaments. Els més citats foren la pl. de l'Església (47 mencions) i la pl. dels Quatre Camins (27 mencions), que són les dues ròtules principals d'aquest barri. També s'esmentaven d'altres cruïlles importants de carrers del barri Centre, que responen a la pràctica dels desplaçaments interns, una de la Gavarra —contigu al barri Centre—, i cap de Sant Ildefons. Això és degut, com ja s'ha dit, al fet que els desplaçaments efectuats vers aquests altres dos barris obeeixen a unes motivacions i destinacions molt concretes.

Aquestes cinc conclusions dibuixen una imatge mental col·lectiva de Cornellà de Llobregat que denota un bon grau de coneixement de la ciutat, en la qual dos barris esdevenen força més coneguts que els altres: el barri Centre —el de residència— i el de Sant Ildefons —que compta amb el cinema i el mercat com a grans llocs d'atracció d'àmbit municipal. Aquesta imatge mental reflecteix una xarxa urbana ben coneguda per al barri Centre —perquè respon a una més gran intensitat i diversitat en els desplaçaments— i no tant per als altres barris —perquè són força menys visitats—, tret de Sant Ildefons —en aquest cas el coneixement d'uns pocs, però principals, carrers apunta a una intencionali-tat molt concreta en els desplaçaments: l'esbarjo i les compres alimentàries.

Hom pot concloure que l'alumnat és plenament conscient de pertànyer a un barri, que co-neix força, i també, bé que en menor mesura, a una realitat urbana complexa —Cornellà de Llobregat—, que no és gens clara per a la població d'altres barris, en especial en el cas de la Ciutat Satèl·lit de Sant Ildefons (BERTRAN, E., PAREDES, A. i SÁNCHEZ, E. 1994b).

Notes

¹ L'article és, doncs, anterior a les inauguracions de l'Auditori i d'un important centre comercial, que aplega un gran supermercat, diverses botigues i una sala multicines. Aquests fets, que a hores d'ara orienten nous

i importants desplaçaments de la població, influiran en un canvi de la imatge mental que els cornellanencs tenen de la seva ciutat i que, per tant, caldrà analitzar més endavant. Val a dir, tanmateix, que no invaliden la metodologia que s'ha aplicat en aquest treball.

² Cal agrair la col·laboració de Virgínia Reyes, mestra en aquesta escola, que es va encarregar de fer una enquesta amb l'alumnat, sense la qual aquest article no hauria estat possible.

4. Bibliografia

- BAILLY, A.S. (1979): *La percepción del espacio urbano*. Instituto de Estudios de Administración Local. Madrid.
- BERTRAN, E. i CUXART, M. (1985): «Cornellà de Llobregat. La complexitat d'una realitat urbana», a *Revolt Negre*, núm. 13. Cornellà de Llobregat.- ps.: 18-19.
- BERTRAN, E., PAREDES, A. i SÁNCHEZ, E. (1994a): *La percepción de la ciudad: una experiencia didáctica a l'Hospitalet de Llobregat*. X Premi Pau Vila. ICE de la Universitat de Barcelona. Barcelona.
- BERTRAN, E., PAREDES, A. i SÁNCHEZ, E. (1994b): «La percepción de la ciudad de Cornellà de Llobregat desde el barrio de Sant Idefons», a *Aula de Innovación Educativa*. Barcelona (en curs de publicació).
- BOSQUE SENDRA, J. y otros (1992): *Prácticas de geografía de la percepción y de la actividad cotidiana*. Editorial Oikos-tau. Barcelona.
- CAPEL, H. (1973): «Percepción del medio y comportamiento geográfico», a *Revista de Geografía*, del Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona. Vol. VII, núm. 1-2. Barcelona.- ps.: 58-150.
- CASASSAS, Ll. i CLUSA, J. (1981): «Cornellà de Llobregat», a *Mapa de serveis socials de Catalunya* (Estudi Pilot inèdit). Barcelona.
- LYNCH, K. (1959): *La imagen de la ciudad*. Editorial Gustavo Gili. Barcelona.
- MARTÍN, E. (1989): «El desarrollo de los mapas cognitivos y la enseñanza de la Geografía», a CARRETERO, M., POZO, J.I. i ASENSIO, M. *La enseñanza de las Ciencias Sociales*. Aprendizaje Visor. Madrid.
- VILARRASA, A., HERNÁNDEZ, A. i BARANDICA, E. (1993): «La imatge de Barcelona: els mapes mentals com a forma de detecció d'idees prèvies», a *Perspectiva Escolar*, núm. 179. Barcelona.- ps.: 22-30.
- ZABALA, A. (1984): «La interpretació de l'espai», a *Guix*, núm. 75. Ed. Graó. Barcelona.

Representació mental col·lectiva de Cornellà de Llobregat

Barris de Cornellà de Llobregat

Línies dels barris

(s'han dibuixat els límits de les àrees residencials i no s'ha considerat el sòl industrial, perquè aquest no és percebut per l'alumnat com a part integrant de cap barri)

Senderes

més de 16 mencions

menys de 16 mencions

(16 mencions corresponen a 1/3 de l'alumnat enquestat)

Fites

més de 16 mencions:

- 1 Torre de la Miranda
- 2 Església de Santa Maria
- 3 Can Mercader
- 4 Plaça Catalunya
- 5 Ajuntament
- 6 Cine Pisa
- 7 Castell del Borni

menys de 16 mencions:

- 8 Mercat del barri Centre
- 9 Cine Titan (bancat)
- 10 Can Maragall (masia)
- 11 Plaça dels Enamorats
- 12 Políportiu del barri Centre
- 13 Mercat de Sant Ildefons
- 14 Metro de Cornellà
- 15 Plaça Lluís Companys
- 16 Music Palace (discoteca)
- 17 Can Rissuenyo (masia)
- 18 Plaça de l'Església
- 19 Parc de les Aigües
- 20 Camp de futbol del Cornellà
- 21 Estació del FCG

Nusos

- A Plaça de l'Església
- B Plaça dels Quatre Camins
- C Cruïlla Rambla/Rubió i Ors
- D Plaça Catalunya
- E Plaça Lluís Companys

